

ПОСЛУГИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ: ВІЗІЇ ГЛУХИХ БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ

PSYCHOLOGICAL SUPPORT SERVICES: THE VISIONS OF DEAF REFUGEES FROM UKRAINE

У статті представлено результати експериментального дослідження питань, що стосуються доступності психологічних послуг для глухих біженців з України. Емпіричні відомості було зібрано шляхом онлайн-опитування дорослих глухих біженців (n=55).

Встановлено, що глухі біженці мають низьку поінформованість щодо психологічних послуг і не мають досвіду отримання таких послуг взагалі.

Виявлено достовірні гендерні відмінності, що полягають у таких відомостях: глухі жінки мають більш виражену потребу в отриманні психологічних послуг порівняно із чоловіками; глухі чоловіки є вимогливішими до організації психологічних послуг, на відміну від глухих жінок, які схильні знизувати вимоги щодо власного комфорту в разі отримання таких послуг, щоб мати доступ до них через їх гостру актуальність, глухі ж чоловіки такі послуги прагнуть отримувати лише офлайн та взаємодіяти винятково з тими психологами, які володіють українською жестовою мовою.

Констатовано, що глухі біженці мають запит до психологів щодо отримання допомоги у вирішенні двох ключових проблем: а) психосоціальної адаптації до нових соціокультурних умов життя в громаді; б) пропрацюванні тих переживань, страхів, травматичних спогадів, що безпосередньо пов'язані з війною.

З'ясовано, що глухі біженці мають низьку вимогу щодо організації психологічних послуг. Так, понад дві третини опитаних зазначає, що бажає отримувати такі послуги офлайн, а одна третина згодна отримувати їх онлайн лише за умови, що відсутня будь-яка можливість взаємодії з психологом офлайн. Також встановлено, що дві третини глухих чоловіків та понад половина глухих жінок бажають отримувати психологічні послуги лише в тих психологів, які володіють українською жестовою мовою, тобто без залучення перекладачів у психологічний процес. Констатується потреба в зміні фахових вимог щодо мовної підготовки психологів, що передбачає включення вимоги щодо вільного володіння ними українською жестовою мовою для питомої комунікації і якісної взаємодії з глухими клієнтами.

Результати дослідження дають підстави констатувати, що глухі біженці з України мають низьку особливих потреб, які повинні бути забезпечені під час надання психологічних послуг.

Ключові слова: глухі біженці, країна перебування, особливі потреби, психологічні послуги.

The article presents the results of an experimental study of issues related to the acces-

sibility of psychological services for deaf refugees from Ukraine.

Empirical data was collected through an online survey of deaf adults (n=55) who left Ukraine and have been abroad for more than three months.

It has been found that deaf refugees have low awareness of psychological services and no experience of receiving such services at all.

According to the results of the study, it was found that reliable gender differences can be traced in two aspects of receiving psychological services. The first aspect of gender differences is that deaf women have a greater need for psychological services compared to men. The second aspect is embodied in the fact that deaf men are more demanding regarding the organizational features of receiving psychological services, in particular, unlike deaf women, they seek to receive such services in offline settings and interact only with those psychologists who speak Ukrainian sign language. Deaf women tend to lower their comfort requirements when they receive psychological services to access these services because of their acute relevance.

It was established that deaf refugees have a request from psychologists for help in solving two key problems: the first problem is a psychosocial adaptation to new sociocultural conditions of life in the new community; the second problem is working through those experiences, fears, and traumatic memories that are directly related to the war.

Also, it was found that deaf refugees have several requirements regarding the organization of psychological services, in particular, more than 2/3 of the respondents say that they want to receive such services offline, and 1/3 agree to receive such services online, provided only if there is no possibility to interacting with the psychologist offline. It was also established that 2/3 of deaf men and more than 1/2 of deaf women wish to receive psychological services only from those psychologists who speak Ukrainian sign language, that is, without the involvement of interpreters in the psychological process.

It has been proven the need to change the professional requirements for language training of psychologists, which requires them to be fluent in Ukrainian sign language for high-quality communication and interaction with deaf clients.

In general, the results of the study give reasons to state that deaf refugees from Ukraine have several special needs that must be met when they receive psychological services.

Key words: deaf refugees, psychological services, special needs, the host country.

УДК 159.925-043.86
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.27>

Замша А.В.

к.психол.н.,
викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Актуальності проблеми дослідження. Питання доступу глухих до психологічних послуг останніми роками активно підніма-

ється національними спільнотами глухих, зокрема й Українським товариством глухих. Якщо психологічний супровід дітей ще

більш-менш здійснюється в спеціальних школах для глухих, то дорослі глухі практично не мають жодного доступу до таких послуг. Позаяк глухим як і більшості осіб із порушеннями психофізичного розвитку властиво мати труднощі в комунікації (L. Zhuravlova, N. Leshchii, A. Zamsha, O. Babiak, Y. Lyndina, O. Voroshchuk) [12]. При цьому комунікація є основним механізмом взаємодії психологів із клієнтами.

Особливо гостро проблема доступності психологічних послуг постає при наданні їх глухим біженцям. Це зумовлено організаційними труднощами надання таких послуг, адже в країні перебування може не бути фахівців, здатних комунікувати з цією групою біженців, а відтак комунікація з ними потребуватиме залучення кількох фахівців з перекладу – спочатку з української жестової мови на українську словесну, а потім з української словесної мови на словесну мову тієї місцевості, в якій перебуває біженець, і навпаки [11]. При такій кількості етапної медіативної комунікації психологу надзвичайно складно змістовно взаємодіяти з глухим клієнтом. З іншого боку, зважаючи на те, що в Україні відсутні бакалаврські чи магістерські програми підготовки перекладачів жестової мови як фахівців, існує й значна організаційна складність – знайти перекладача для забезпечення перекладу між словесною та жестовою мовами. Отже, в цих умовах надання психологічної допомоги глухим біженцям з України стає неабияким викликом для як будь-якого фахівця-психолога, так і для системи психологічного супроводу різних країн загалом.

Варто зауважити, що проблема надання послуг глухим біженцям вкрай маловивчена в сучасній науці. Є лише поодинокі дослідження цього питання. Так при вивченні проблеми доступу глухих біженців до сфери послуг, найбільше уваги дослідники (S.K. Balachandra, J.K. Carroll, E.G. Finigan, C.T. Fogarty та інші) зосереджували на медичних послугах через їх часом ургентний характер [4]. Вчені (M. Mirza, R. Luna, B. Mathews та інші) зауважують, що питання доступу до будь-яких послуг для глухих біженців вирішується за умови розуміння фахівцями мовних і культурних особливостей спільноти глухих та культурних особливостей тієї країни, з якою прибули такі біженці [6].

Питання надання психологічної допомоги глухим біженцям досліджувалися низкою вчених (F.V. III deGruy W.R. Betts, S. Barnett, J.K. Carroll, Y. Kellar-Guenther, R.Q. Jr. Pollard, L.L. Pickler, J.A. Waxmonsky та інші), які також наголошували на важливості вирішення труднощів комунікації та налагодження ефективної взаємодії фахівців з глухими біженцями [9]. Важливим аспектом цього є зміна кваліфікаційних вимог до фахівців-психологів, зокрема

потреба в оволодінні ними відповідною жестовою мовою, щоб здійснювати спілкування з клієнтом безпосередньо, а не опосередковано через перекладача чи кількох перекладачів (А. Замша) [1].

На значущості розуміння культури глухих для фахівців-психологів наголошувала Е.Т. Олсен, яка, вивчаючи психологічні аспекти інтеграції глухих біженців у нові громади, підкреслювала важливість доступності первинних психологічних послуг для подолання стресу, що зумовлений культурним шоком, який виникає у біженців, які потрапляють в інше соціальне середовище з відмінностями у традиціях, вимогах, можливостях та обмеженнях, що притаманні різним спільнотам. Ключова проблема, яка потребує вирішення при цьому, на думку Е.Т. Олсен, полягає в необхідності усунення комунікативних бар'єрів, що зумовлені не самим статусом глухого біженця, а тих, що виникають між чуючими фахівцями-психологами та глухими клієнтами загалом [8]. Адже глухі психологи є швидше винятком, ніж поширеним явищем, а для психолога важливо мати вільну комунікацію та ефективно взаємодіяти з глухим клієнтом так, щоб чітко розмежовувати причини тих чи інших реакцій глухих, що чуючі психологи можуть некоректно інтерпретувати саме через незнання відмінностей культури чуючих та глухих [2].

К. McAuliff звертає увагу на необхідність залучення місцевих спільнот глухих, які вже мають певний досвід щодо особливостей організації системи послуг, у тому числі й психологічних, в країні перебування [5]. В цьому контексті важливо навести спільну думку К. McAuliff, Е.Т. Олсен та інших, що для доступу глухих біженців до сервісів в країні перебування загалом, у тому числі й психологічних послуг необхідне оволодіння ними місцевою жестовою мовою [5, 7]. Володіння місцевою жестовою мовою змінює статус глухої людини з біженця на місцевого глухого мешканця, щонайменше в плані комунікації [3]. Після цього основним питанням для доступу до психологічних послуг – залишається статус, можливості та сервіси, які надаються місцевим глухим у відповідній країні перебування.

Загалом N. Sivunen розглядає глухих біженців як наймаргінальнішу групу шукачів притулку [10]. К. McAuliff перераховує причини маргіналізації глухих біженців – мовні, комунікативні й культурні, без урахування яких неможливо створити систему послуг для цієї категорії біженців [5].

Окреслене засвідчує складність надання якісних психологічних послуг глухим біженцям, що зумовлює необхідність дослідження цієї проблеми з різних точок зору. Перспективним цьому плані є вивчення сучасних запитів глухих біженців з України щодо актуальності потреби

в отриманні психологічної допомоги та організаційних особливостей психологічних послуг для забезпечення їх доступності для глухих.

Мета статті – дослідити уявлення глухих біженців щодо їх доступу до психологічних послуг.

Методи дослідження. Дослідження проводилось шляхом онлайн опитування дорослих глухих біженців з України, які отримали статус біженця і перебувають понад три місяці в країні перебування. Опитуванням було охоплено 55 осіб, у т.ч. 43 жінки та 12 чоловіків, які перебувають в різних країнах (Австрія, Італія, Канада, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Франція, Чехія). Під час опитування вивчалися питання: інформованості глухих щодо психологічних послуг; доступу до таких послуг в країні перебування; потреби в отриманні психологічних послуг, зумовленої травматичним досвідом через повномасштабну військову агресію; потреби в отриманні психологічних послуг для адаптації в країні перебування; організаційні вимоги щодо отримання психологічних послуг тощо. Математично-статистичне порівняння між групами, розподілені за гендерним принципом, здійснювалось із застосуванням критерію *-кутового перетворення Фішера.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження встановлено, що понад половина дорослих глухих взагалі не розуміють хто такий психолог, чим психолог може їм допомогти та відповідно що таке психологічні послуги (чоловіки – 58,33%; жінки – 51,16%; достовірних розбіжностей між гендерними групами немає). Відтак не дивно, що глухі практично не мають досвіду взаємодії з психологами, бо ніколи не зверталися за психологічними послугами поки проживали в Україні (чоловіки – 100,00%; жінки – 93,02%; при $p \leq 0,05$). Лише 6,98% глухих жінок мають досвід взаємодії з фахівцями психологічного профілю, адже зверталися до шкільних психологів щодо питань розвитку і виховання їхніх дітей.

Достовірні гендерні відмінності простежуються й в отриманні психологічних послуг після виїзду глухих біженців з України. Так 6,98% жінок отримували психологічні послуги в країні перебування, в той час як чоловіки не отримували цих послуг взагалі (достовірні відмінності при $p \leq 0,05$).

Існування гендерних відмінностей щодо психологічних послуг можна пояснити кількома ймовірними причинами. З одного боку, відсутність потреби в таких послугах. Так про це зазначають 75,00% чоловіків та 32,56% жінок (достовірні відмінності при $p \leq 0,01$). З іншого боку, на тлі актуальної потреби в отриманні психологічних послуг спостерігався дефіцит фахівців, які б могли надавати

такі послуги, про це зазначило 25,00% чоловіків та 60,47% жінок (достовірні відмінності при $p \leq 0,05$). Отже, у чоловіків є менш вираженим усвідомлений запит на отримання психологічних послуг, в той час як глухі жінки, які виїхали з України відчувають нагальну потребу в отриманні таких послуг, однак зіштовхуються з дефіцитом фахівців, з якими б вони могли вільно взаємодіяти.

Серед тих респондентів, які мають запит на отримання психологічних послуг можна виокремити дві основні проблеми, що потребують пропрацьовування. Однією з найбільш поширених серед глухих біженців проблем, що пов'язана з тривалим перебуванням в чужій країні, що обумовлює виникнення запиту на психологічну допомогу для вирішення питань психосоціальної адаптації в нових громадах. Зокрема про актуальність такого запиту зазначає 41,67% чоловіків та 58,14% жінок (достовірні відмінності відсутні). Друга поширена проблема пов'язана з потребою у пропрацьовуванні тих переживань, спогадів, страхів, жаків, емоцій тощо, зумовлених війною та раптовим виїздом з України. Про це зазначають 33,33% чоловіків та 53,49% жінок (достовірні відмінності відсутні).

Розглядаючи питання надання психологічних послуг глухим біженцям, варто детальніше розглянути уявлення глухих щодо комфортних для них організаційних особливостей отримання таких послуг.

Зокрема переважна більшість опитаних бажає отримувати такі послуги лише в офлайн режимі безпосередньої взаємодії з психологом (66,67% чоловіків; 79,07% жінок, достовірні відмінності відсутні), а третина респондентів згодні отримувати такі послуги у віддаленому режимі, якщо не буде можливості взаємодіяти з фахівцем офлайн.

Поряд з означеним більшість респондентів бажають отримувати психологічні послуги лише у того психолога, який володіє українською жестовою мовою і може спілкуватися безпосередньо з глухими (75,00% чоловіків; 58,14% жінок; достовірні відмінності відсутні). Те, що трохи менше половини опитаних жінок згодні до залучення перекладача в процес взаємодії з психологом свідчить про нагальну потребу в доступі до психологічних послуг і розуміння глухими біженцями того, що фахівців зі знанням української жестової мови вкрай мало.

Отримані результати дають підстави для окреслення низки проблем щодо доступу глухих загалом та глухих біженців зокрема до психологічних послуг.

По-перше, з результатів дослідження висновується, що глухі не мають уявлення щодо змісту психологічних послуг, їх мети, завдань тощо. Відтак важливим завданням

роботи фахівців-психологів нині є інформування цієї категорії клієнтів про такі послуги та про особливості роботи психологів.

По-друге, простежується певні гендерні особливості в контексті психологічних послуг – глухі жінки більше зацікавлені в отриманні таких послуг, аніж чоловіки. Водночас у глухих чоловіків вищі вимоги до організаційних аспектів отримання психологічних послуг, аніж у жінок. Зниження вимог глухих жінок щодо отримання психологічних послуг ймовірно може вказувати на те, що потреба у фаховій допомозі є надзвичайно гострою, а відтак глухі жінки знижують комфортні для себе організаційні умови і вимоги отримання психологічних послуг аби отримати хоч якусь допомогу.

По-третє, ключовими проблемами, психологічну допомогу у вирішенні яких потребують глухі біженці, є питання адаптації до нових умов життя та пропрацьовування наслідків війни з метою збереження їхнього психологічного здоров'я.

По-четверте, дуже важливими є організаційні аспекти взаємодії психолога з глухим клієнтом. Адже нині в Україні функціонує декілька ліній психологічної допомоги, які працюють дистанційно і також надають можливість віддаленого залучення перекладача жестової мови. Втім такий формат не є затребуваним серед глухих біженців, оскільки дві третини опитаних бажають отримувати психологічні послуги лише офлайн і безпосередньо у психолога без медіації перекладача. Позаяк залучення перекладача не сприяє формуванню довірливих стосунків між глухим клієнтом та психологом, що ускладнює розкриття особистості клієнта та сутності його проблем, що потребують вирішення. Крім цього, такі лінії зосереджуються на допомозі у вирішенні запитів, що безпосередньо пов'язані з наслідками впливу війни на психічне здоров'я. Натомість у глухих біженців більш актуальним є запит на допомогу фахівців-психологів у психосоціалній адаптації до нових умов життя в іншому соціокультурному середовищі. Для допомоги в такому випадку психолог має також орієнтуватися в соціокультурних особливостях тих громад, в яких проживає глухий біженець.

По-п'яте, отримання психологічних послуг від фахівців-психологів в країні перебування глухих біженців унеможлиблюється відсутністю спільної мови комунікації між глухими біженцями з України та місцевими психологами.

За результатами дослідження встановлено, що глухі біженці демонструють низьку обізнаність щодо змісту психологічних послуг та відсутність досвіду отримання таких послуг. Виокремлено дві ключові проблеми, що потребують психологічного супроводу глухих біженців: психосоціална адаптація глухих до нових громад; усунення психологічних наслід-

ків війни. Виявлено гендерні відмінності щодо запитів на психологічну допомогу. Так глухі жінки мають більш виражену та усвідомлену потребу в отриманні психологічної допомоги, в той час як глухі чоловіки висувають вищі вимоги щодо особливостей організації психологічних послуг.

До спектру особливих потреб, які виникають у глухих в психологічному процесі варто віднести такі: вільне володіння психологом українською жестовою мовою; створення таких сервісів, які глухі можуть отримувати офлайн; інформування глухих щодо змісту психологічних послуг та операторів, які їх надають.

За результатами дослідження висновується, що глухі біженці з України мають актуальний запит на отримання фахової психологічної допомоги і мають особливі потреби, без урахування яких в психологічному процесі неможливо забезпечити його дієвість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Замша А.В. Перспективи вирішення проблем сурдопсихологічної діагностики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Вип.4, Том 1. С. 210-214.
2. Замша А. В. Роль жестової мови у формуванні особистості нечуючої дитини. *Жестова мова й сучасність*. 2010. Вип. 5. С. 238-249.
3. Замша А. В., Федоренко О. Ф. Шкільна освіта глухих – виклик для інклюзивної практики навчання. *Pedagogical and psychological science and education: transformation and development vectors: Collective monograph*. Vol. 1. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. P. 160-180. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-084-1-9>
4. Balachandra, S. K., Carroll, J. K., Fogarty, C. T., Finigan, E. G. Family-centered maternity care for deaf refugees: The patient-centered medical home in action. *Families, Systems & Health*. 2009. Vol. 27(4). P.362-367. doi.org/10.1037/a0018214
5. McAuliff K. *Deaf Refugees: A critical review of the current literature*. CENDEP Working Paper Series: 2021.
6. Mirza, M., Luna, R., Mathews, B. Barriers to Healthcare Access Among Refugees with Disabilities and Chronic Health Conditions Resettled in the US Midwest. *Journal of Immigrant Minority Health*. 2014. Vol. 16. P.733-742. doi.org/10.1007/s10903-013-9906-5
7. Olsen, E. T. Deaf and refugee – a different situation. *Border Crossing*. 2018. Vol. 8(1). P. 237-254. doi.org/10.33182/bc.v8i1.737.
8. Olsen, E.T. Cooperation as a Coping Mechanism When Interpreting between Deaf Refugees and Hearing Professionals. *International Journal of Interpreter Education*. 2019. Vol. 11: Issue 2, Article 4. Available at: <https://tigerprints.clemson.edu/ijie/vol11/iss2/4>
9. Pollard, R. Q, Jr., Betts, W. R., Carroll, J. K., Waxmonsky, J. A., Barnett, S., deGruy, F. V. III, Pickler, L. L., Kellar-Guenther, Y. Integrating primary care and behavioral health with four special populations: Children with special needs, people with serious mental illness, refugees, and deaf people. *American*

Psychologist. 2014. Vol. 69(4), 377–387. doi.org/10.1037/a0036220

10. Sivunen, N. An Ethnographic Study of Deaf Refugees Seeking Asylum in Finland. *Societies*. 2019. vol. 9, no. 1: 2. doi.org/10.3390/soc9010002

11. Zamsha A., Adamiuk N. Principles of designing bimodal-bilingual educational environment for the deaf and hard-of-hearing learners. *KELM (Knowledge,*

Education, Law, Management). 2020. № 6(34), vol. 1. P.45-49. <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.8>

12. Zhuravlova L., Leshchii N., Zamsha A., Babiak O., Lyndina Y., Voroshchuk O. Techniques for the correction of language disorders among children with psychophysical development peculiarities. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Vol. 11, Issue 2, Special Issue xxii. P.133-137.